

Гурко О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КАТЕГОРІЙ СТВЕРДЖЕННЯ ТА ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті проаналізовано праці, у яких окреслюють співвідношення категорій ствердження й оцінки. Досліджено взаємодію інтенції ствердження та оцінного значення в українській мові (на прикладах творів художньої літератури).

Ключові слова: категорія, модусна категорія, модальність, значення, ствердження, оцінка, співвідношення.

Постановка проблеми. Категорія ствердження тісно взаємодіє з модусною категорією оцінки. Мовознавці неодноразово відзначали оцінний характер стверджувальних одиниць (О. В. Бондарко [1], Д. П. Горський [2], Т. А. Космеда [3], В. Н. Телія [4], І. Я. Чупахін [5] та ін.). Однак окремої наукової розвідки, присвяченої описові взаємозв'язку категорій ствердження та оцінки, у сучасному українському мовознавстві немає. Саме тому мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати співвіднесення значення ствердження та оцінки. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: подати аналіз праць, у яких окреслюють взаємозв'язок категорій ствердження та оцінки (теоретичний аспект); системно дослідити взаємодію інтенції ствердження та оцінного значення в українській мові (практичний аспект). Матеріалом для аналізу стали твори українських письменників XIX, XX та XXI століть, серед яких Марко Кропивницький [6], Павло Тичина [7], Володимир Сосюра [7], Василь Симоненко [8], Максим Рильський [7], Богдан Ігор-Антонович [7], Дмитро Павличко [8], Михайло Коцюбинський [9], Іван Драч [8], Михайло Старицький [10], Олесь Гончар [11; 12].

Виклад основного матеріалу. В. Д. Шинкаруку належить оцінка модусної категорії, яка виражає авторське позитивне чи негативне ставлення до дискусії загалом або до якого-небудь з її елементів [13, с. 195]. На думку Д. П. Горського, витлумачення будь-яких понять та їх класифікації неможливі без їх співвідношення з певною групою позитивних чи негативних явищ. Лінгвіст серед найважливіших категорій, що взаємопов'язані з оцінкою, виокремлює категорії *ствердження* та *заперечення*, які існують практично або теоретично [2, с. 54]. Т. А. Космеда пропонує категорію оцінки розглядати як структурно-семантичну, функціональну та прагмасемантичну, що містить такі концепти, як «схвалення», «осуд», «згода», «незгода», «критика», «симпатія», «антипатія» [3, с. 92]. Вона стверджує, що категорії ствердження та оцінки пов'язані з відбиттям чи то предметів навколишньої дійсності, чи то істотних ознак цих предметів [3, с. 87]. Л. С. Паніна в статті «Експресивна та емоційна лексика як оцінна категорія» кваліфікує оцінку як «лінгвістичну категорію,

що виражає позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення та представлена частинами слова, вигуками, модальними частками, повнозначними лексемами, словосполученнями, фразами, мовленнєвими актами та ціннісними категоріями» [14, с. 55]. Т. В. Маркелова наголошує на взаємозв'язку категорії оцінки та модальності (до переліку модальних значень належать *ствердження*) [15, с. 12]. В. О. Горпинич до основних засобів вираження суб'єктивної модальності, а отже, значення *ствердження* / *заперечення* зараховує специфічний лексико-граматичний клас слів, словосполучень та речень (*можливо, очевидно, правда*), модальні частки (*так, ну, ага, точно*), вигуки (*ой! ах! ба!*), спеціальну інтонацію та порядок слів [16, с. 242]. М. М. Кожина серед позитивної оцінки виокремлює відтінки *схвалення, ласки, жартівливості* [17, с. 120]. О. В. Бондарко зазначає, що значення *ствердження* тісно взаємодіє з категорією *позитивної оцінки* [1, с. 71]. Отже, стверджувальні мовленнєві одиниці зазвичай репрезентують позитивно-оцінне значення.

Помічено, що «інтенції ствердження спрямовані на репрезентацію атрибутивних характеристик, реалізованих у структурі висловлення предикатами якості» [18, с. 107]. Означальна стверджувальна інтенція може мати стосунок до зовнішньої якісної характеристики предмета: «*Вона прийшла, завітчана і мила, І руки лагідно до мене простягла*» (В. Симоненко, с. 287), «*Молодий я, молодий, Повний сили та одваги*» (П. Тичина, с. 87), «*Я люблю тебе... За волосся золоте, за чоло молоде і відкрите*» (В. Сосюра, с. 222), «*На цій чудесній, радісній землі*» (В. Сосюра, с. 226), «*Червоні клени й клени срібні, над кленами весна і вітер*» (Б. Ігор-Антонович, с. 392), «*Крилата скрипка на стіні, червоний дзбан, квітчаста скриня*» (Б. Ігор-Антонович, с. 392), «*Коли ми йшли удвох з тобою Вузькою стежкою по полю, Я гладив золоте колосся, Як гладить милому волосся Щаслива, ніжна наречена*» (Д. Павличко, с. 255); до внутрішньої якісної ознаки, яка вирізняє істотні характеристики: «*Читаю душі ваші, наче книги, я І сам цвіту – ридаю, як роса*» (П. Тичини, с. 92), «*На гіллі рясному цвіт, немов сніжинки, знову серце б'ється молоді і дзвінко*» (В. Сосюра, с. 229), «*Неначе дерево безлисте, Стоїть моя душа в полях... Моя душа немов тополя, Зазеленіла на снігу... Моя душа, немов черешня, понад снігами зацвіла*» (Д. Павличко, с. 258); до компаративного вияву ознаки: «*Та найпишніше там цвітіння, найвище серце там зліта, Де рух, де дія, де горіння, Чуттів і мислей повнота*» (М. Рильський, с. 181), «*Де ж найбільший на землі народ? Де ж найкраще місце на землі?*» (Д. Павличко, с. 259), «*Деся там, у найвищих глибинах, Деся там, у найглибших висотах, Таємни-*

ця вродилася. Як пелюстинка, як бджола в золотистих сохах» (І. Драч, с. 367), «Ви любили багато і все oddали тій любові; а любов – **найбільша** на землі сила, **найвища** сила й на небі... вона – і джерело, і весь розум життя!» (М. Старицький, с. 46).

Співвіднесення ствердження-схвалення найяскравіше засвідчують лексичні та фразеологічні одиниці [19, с. 42]. Лексичні компоненти нерідко представлені стверджувальними словами, словосполученнями щодо попередніх висловлень та мають виразне позитивне забарвлення. Наприклад: «**Ай гарний же став Семен, мов намальованийий!.. Еге ж, гарнісінький такий. Мабуть, мати в любистку купала**» (М. Кропивницький, с. 42), «**Дай боже здоров'я й здоров'я! І здоров'я, і щастя, і всякого добра!**» (М. Старицький, с. 43), «**Правду ж, мабуть, кажуть, що на злодієві шапка горить! Правда-правда, Іване!**» (М. Кропивницький, с. 49), «**Бажаю вам, щоб ви по-вік були веселі та щасливі! Буду весела, буду щаслива... За гроші куплю і щастя, і талант!**» (М. Кропивницький, с. 148-149), «**Будь здорова, як вода, а багата, як земля, а щаслива, як... знаєш хто? Ось тобі від мене! Сестрице!.. Ріднесенька!.. Яка я сьогодні щаслива**» (М. Старицький, с. 34), «**Тепер будемо щасливими... Господь зглянувся... Будемо... Будемо**» (М. Старицький, с. 49).

На думку Т. А. Космеда, в основі позитивного характеру оцінного значення фразеологічних одиниць є конкретні концепти дійсності [20, с. 18]. В аналізованому матеріалі, наприклад, концепти *світло*, *гніздо* в поєднанні з дієсловами передають стверджувальне позитивне оцінне значення: «...**Іди туди, де люди творять світло І ставлять хрест на темне і старе**» (В. Симоненко, с. 293), «**Зів'єш гніздечко та й щаслива будеш, як Вірунька Баглаєва. Тут діло надійне, дитинко**» (О. Гончар, с. 24).

Потрібно зазначити, що інтенцію ствердження реалізують фразеологічні одиниці, що збігаються зі стверджувальною оцінкою мовця на попереднє висловлення. Наприклад: «**Куди кобила, туди й лоша! Що громаді, те й бабі! Гуртом і батька добре бить!**» (М. Кропивницький, с. 37), «**Оце саме спасенне діло: нагодуй сироту раз, то Бог милосердний, як кажуть, воздасть тобі десятицею! Бог нам дає хлібець, – то й ми ж повинні з кожною бідолахою поділитись**» (М. Кропивницький, с. 70), «**Йосип Степанович, багато є у вас грошей? Стане, господарине, на мій вік! А на мій? І на ваш стане! Добре тому на світі жити, у кого багато грошей: куди оком скине – усе його!**» (М. Кропивницький, с. 147), «**Вони оселяться в слободі, вона хазяйнуватиме, а він із Січі найздитиме додому, а то й зовсім облишиться на господарстві... А тим часом у дорозі вона хустя випере йому, догляне, голову змиє. При своїй небозі добре і в дорозі...**» (М. Коцюбинський, с. 52), «**Держіться. Як будемо разом стояти, наш буде верх. Йому ловлять слова із рота. – Аякже. Гуртом, мовляли, і батька бить добре**» (М. Коцюбинський, с. 64).

Зауважимо, що для стверджувальних одиниць подекуди властиве також поєднання ствердження та фразеологічної негативної оцінки щодо попереднього висловлення. Наприклад: «**Ох, думай-думай! Сім год ти мучишся. Сім год прожити у неклі – не поле перейти. За такий час і гиржа залізо з'їсть!**» (М. Кропивницький, с. 208), «**А сливки в нас на дереві ростуть! От це вовна! Ти йому**

по-християнськи, а воно тобі зуби скалить!» (М. Старицький, с. 39), «**Пам'ятайте тільки добре мої слова: може, не ми, а діти наші чи внуки, а таки землю всю по правді поділять. Дай боже, дай боже! Ох, люде, люде! Все сподівається, – як бог дасть, то й у вікно подасть. Самі обайте та добрий розум майте**» (М. Старицький, с. 54), «**Окраїни вже захопили, незабаром доберуться й до самого серця. Зуби поламують**» (М. Старицький, с. 57).

У розмовному мовленні персонажів драми нерідко трапляються випадки використання оцінно-позитивних маркерів, що передають стверджувальне значення (молодець, добре, відмінно тощо): «**Хвалю! Значить, молодець!... Щоб уся та процедура зразу... Молодець, одне слово, молодець**» (М. Кропивницький, с. 137), «**Мені у сирівці вимочували руки, а далі шевською смолою натурали пучки, щоб так-о гуділо... Та добре-добре, йди вже...**» (М. Кропивницький, с. 60), «**Ач, молодець ти, пане кошовий: хоч і далі сидиш, ніж я, а всі справи, як свої п'ять пальців, знаєш...**» (М. Старицький, с. 63).

Стверджувальне емоційно-оцінне значення репрезентують слова на зразок *каюк*, *капут*, *амба*, *труба*, *кришка* [21, с. 246], наприклад: «**Семен затиснув в грубі і чорні пальці цигарку, а праву руку підняв, обвів нею круг шиї. Сіпнув догори... і засміявся. – Капут**» (М. Коцюбинський, с. 72), «**Слухай, мадяре... як нас тут переб'ють... Капут... розумієш...**» (О. Гончар, с. 64), «**Ах ти, смерть моя, музика... Капець тобі, амба!**» (О. Гончар, с. 66), «**Всі знали, що в його ранці, крім білизни та чистих зошитів, наготованих уже задалегідь для рідної школи, зберігалася ціла колекція авторучок, що їх бійці дарували Антоновичу після кожного бою. – Тепер каюк ручкам...**» (О. Гончар, с. 141).

Висновки. Отже, категорія ствердження тісно пов'язана з модусною категорією оцінки. Стверджувальні одиниці зазвичай передають значення позитивної оцінки в українській мові. **Перспективою подальшого дослідження** можна вважати зв'язок категорії ствердження та емоційності.

Література:

1. Теория функциональной грамматики: Темпоральность и модальность / Отв. ред. А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1990. – 263 с.
2. Горский Д. П. Определение: Логико-методологические проблемы / Д. П. Горский. – М.: Мысль, 1974. – 311 с.
3. Космеда Т. А. Аксиологичні аспекти прагмалінгвістики / Т. А. Космеда. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
4. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 144 с.
5. Чупахин И. Я. Вопросы теории понятия / И. Я. Чупахин. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. – С. 45.
6. Кропивницький Марко. Драматичні твори / Марко Кропивницький. – К.: Наукова думка, 1990. – 608 с.
7. Далекі зірничі. Українська література першої половини ХХ ст. / В. І. Шкляр, П. П. Орленко. – К.: Грамота, 2001. – 479 с.
8. Відлуння десятиліть. Українська література другої половини ХХ ст. / М. О. Сорока. – К.: Грамота, 2001. – 463 с.
9. Коцюбинський М. Вибрані твори / М. Коцюбинський. – К.: Вид-во «Ранок». – 336 с.
10. Старицький М. Драматичні твори / М. Старицький. – К.: Вид-во «Ранок». – 234 с.
11. Гончар О. Т. Собор / О. Т. Гончар. – К.: Дніпро. – 134 с.
12. Гончар О. Т. Прапороносці / О. Т. Гончар. – К.: Дніпро. – 206 с.
13. Шинкарук В. Д. Семантичні типи оцінних модусів / В. Д. Шинкарук // Наук. вісн. Ізмаїл. держ. пед. ін-ту. – Ізмаїл: ІДПІ, 2000. – Вип. 8. – С. 193-197.
14. Панина Л. С. Экспрессивная и эмоциональная лексика как оценочная категория / Л. С. Панина // Проблемы современной рус-

- скої лексикології: Сб. науч. тр. – Калинин: Изд-во Калинин ГУ, 1983. – С. 55-59.
15. Маркелова Т. В. Функционально-семантическое поле оценки в русском языке / Т. В. Маркелова // Вестн. Моск. Ун-та. Серия 9. Филология. – 1994. – № 4. – С. 12-19.
 16. Горпинич В. О. Українська морфологія / В. О. Горпинич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 336 с.
 17. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1993. – 224 с.
 18. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці: «Букрек», 2014. – 412 с.
 19. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви / М. П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.
 20. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.02 «Російська мова» / Т. А. Космеда. – Харків, 2001. – 34 с.
 21. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К. : Наукова думка, 1973. – 226 с.

Гурко Е. В. Взаимосвязь категорий утверждения и оценки в украинском языке

Аннотация. В статье проанализированы труды, в которых определяют соотношения категорий утверждения и оценки. Исследовано взаимодействие интенции утверждения и оценочного значения в украинском языке (на примерах произведений художественной литературы).

Ключевые слова: категория, модусная категория, модальность, значение, утверждение, оценка, соотношение.

Hurko O. The correlation of the categories of affirmation and evaluation in the Ukrainian language

Summary. The article analyzes the works, which outlined the relationship between the categories of affirmation and evaluation. The interaction between the meaning of affirmation and evaluation in the Ukrainian language (on the examples of works of fiction) is investigated.

Key words: category, category of modus, modality, meaning, affirmation, evaluation, correlation.